

NÉHÁNY ADAT A SZERZŐKRŐL

PETER SANDELIN, (sz. 1930) igen sokoldalú alkotóművész: költő, festőművész és zeneszerző. A festészet hatása költészetén is erősen érződik: versben is akvarelleket, impresszionista fényhatásokat ír, minthogyha festene. Lírája elsődlegesen természetlira, melybe csak időnként tör be a társadalom vagy politika, főleg a nagy bombától való félelem rémképei.

SOLVEIG VON SCHOULTZ (sz. 1907) verset és prózát egyaránt ír; s mindkét műfajban jelentős életművet tudott létrehozni. Verseiben elsősorban lelkiállapotok rögzítésére törekszik, főleg természeti képekben találva meg élete nagy jelképeit. Nő és férfi viszonya, természet és ember kapcsolata sajátosan női szemszögből — ezek verseinek és novelláinak témái és jellemzői.

GÖSTA ÅGREN (sz. 1937) a középnyugati partvidék, Österbotten szülőtte, a fővárosellenes vidéki írócsoport vezéregyénisége. Szakítva az üzletköz-pontú könyvkiadással, másfél évtizeddel ezelőtt ő állt az österbotteni szövetkezeti (félíg-meddig magán) könyvkiadás élére, versesköteteinek jelentős részét is ő maga adta ki. Lírája erőteljesen aforisztikus; következetesen szót emel a kisebbségi jogok védelmében. 1988-as *Jär (Itt)* című kötetéért Finlandia-díjjal tüntették ki.

CLAES ANDERSSON (sz. 1937) Ågrennel ellentétben a főváros szülőtte és a város költője, ahogyan az nem egy verséből kitűnik. Lírájában a társadalom peremvidékén élők: elmebeteg, alkoholisták, kábítószer-élvezők világa kiemelt szerephez jut. Pszichiáterként nem csupán értük, hanem az elgépiesedés és az elidegenedés ellen is szól. Parlamenti képviselő.

TUA FORSSTRÖM (sz. 1947) az újabb svéd költőnemzedék egyik legtehetségesebbje. Verseinek központi témája a társtalanság és a jóléti társadalom anyagi túlkínálatában fuldokló, valós értékekre szomjazó ember magánya. Hat verseskötetet publikált eddig.

Könyvtükörben: Paul-Eerik Rummo

Ha kezredbe kerül egy könyv, először a küllemére figyelsz. Mekkora, milyen fogás esik rajta, elér-e például a zsebedben, milyen a kötése, a fedele. Kinyitod, megtapintod a lapjait, felméred az illusztrációkat, s örülsz, ha nem találsz nyomdai és kötési hibára. Aztán a könyv anyaga elveszíti a jelentőségét, már csak a nyomtatott szöveget látod. Legyen versről vagy prózáról szó, mennyi mindent elárul a nyomdai tükör! Zaklatottság és rendezettség, arányosság és diszharmonia, formakincs és ritmus — a tipográfia már sejtet valamit a tartalomból, a nyomdász szakmai tudása mellett már jelen van a szerző egyénisége: a rejtőzködő megjelenik.

Nehéz, nagyon nehéz arról írni, aki — miközben irodalomvá válik — maga semmit nem tesz azért, hogy irodalomtörténetté válhasson. Ő *bárcsak szikrákként szóródna szét a lelkem* — ez Paul-Eerik Rummo 1985-ös válogatott verseinek a címe. Vajon miért ez a válogatás volt akkor az észti irodalmi élet szenzációja? Hiszen előtte jelent meg *Az idő vesszeje üz* című verseskötete. Az ok egyrészt az a 17 év volt, ameddig nem jelent meg műve a könyvtárosok pol-

cain, másrészt, hogy a válogatásban teljes kötetközlések is megjelentek. Így lett a kötet az elhallgattatásra adott válasz egyben, hiszen Rummo nem csak a 60-as évek nagy nemzedékének a vezéralakja, de a kortárs észt irodalom egyik legnagyobb költője is.

Soha nem felejttem el az első Rummo-versem. Ma is előttem a tanszék-vezetői szoba kis fekete táblája, amelyre a vendég észt lektor (ma a tartui egyetem egyik tanára) írta fel kedvenc költőjének egyik bájos dalát. Akkor közösen olvastuk, értelmeztük e költeményt — akkor szerettem meg az észt költészetet. Ma is hallom az eredeti dallamát: külmaszt / sziniszte // teleek- / raanite...

*hidegtől kék
képernyőknek
télies didergése*

*egy országban
nagybankicsiben
egy városban
nagybankicsiben
egy ablaknál
él
egy virág*

*mit lehet tenni
kémény korma
a szemedben
lesütöd
mit lehet tenni*

*magukbazarózott
hűtőszekrények
nyári haldoklása*

*egy országban
nagybankicsiben
egy városban
nagybankicsiben
egy ablaknál
él
egy virág*

*szervusz
szeretlek téged*

Később tudtam meg, hogy ez a dal az 1966-os elhíresült kötet záródarabja. Sikerének a titka, hogy a szerző szerves egységbe foglalja a sláger, a népdal és a modern versszerkezet különböző jegyeit, s a kialakuló banális kép könnyedén hordozza politikai töltéssel is gazdagodó szimbolikus-allegorikus jelentését.

Nézem a kötet tartalomjegyzékét. A nagy válogatásba nem került be két korai kötete, az 1962-es *Kihajózó* (amely az Alkotás Könyvtára szokásai szerint ikerkötet egy másik fiatal kezdővel) és az 1964-es *Jöjj mindig örömhöz* című gyűjteményének egyetlen verse sem. Az életművet felvillantó kötetből hiányzik a három dráma: a *Hamupipőkejáték* 1969-es filozofikus parabola-

lája, az Oidipusz-témát és a Prométheusz-mítoszt feldolgozó két 1982-es darab, a *Pszudopusz* és a *Sasról—Prométheuszról* címűek. Nem találhatóak az 1981-es gyermekverseskötet, a *Macska!Macska!Macska!* alkotásai sem.

A költő érdekesen építi föl reprezentatív kötetét. Az első nagyobb egységet az időrendben negyedik kötetének, *A gyermekkor zsoltároskönyve* címűnek közlése adja. Az 1975-ös magyar válogatás (Észtköltők. Huszadik századi észtköltés — Európa) Rummo-anyaga jobbra erre épült. Ezt a ciklust egy hetvenes években írt kompozíció követi: „Duett rádióra és televízióra”. A ciklus darabjaiban az észtköltés irodalmi hagyományokat értelmezi és illeszti az életművébe. Gyakran él a szerepjátszással, így az Én, az észtköltő című hosszú versének zárórészében az észtköltés legnagyobb romantikus költőjének, Lydia Koidulának az emlékét idézi (a költőnőről J. Kross *Egy óra forgószéken* című kisregényében olvashatunk):

*Az én dalom te vagy
hazám, népem öröme.*

Végző versem virágból fakadt...

Engem ne tiszteljetelek...

Enyém a fájdalom és a szegény.

Paul-Eerik Rummo pályája könnyen indulhatna. Az 1942 január 19-én született költőnek apja, Paul Rummo ismert észtköltő és irodalmár. Az újra érzékeny, a megújulást ígérő társadalom korán szárnyat ad tehetségének: 1957-ben jelenik meg az első verse. A fiatal Rummo azonban nem válik az 50-es évek és a személyi kultusz hibáit, maradványait ostorozó „népköltővé”. Komoly felkészülés kell a költészethez, s idő is ahhoz, hogy saját magára leljen — a tartui egyetemen észtköltés-történelem szakos diplomát szerez. Tartuból már nem az apja fiaként tör be az irodalomba, önálló, eredeti költőként mutatkozik be. Az átütő sikert az 1966-os *Hófehérség... hősöttség* című kötetének 27 verse hozza.

A válogatás változtatás nélkül ismét közreadja a könyv- és irodalomtörténeti ritkaságot. Fontosságát az elhelyezéssel kívül az is bizonyítja, hogy kötetünk címadó verse is itt található. E verseket Nagy László és Kormos István kortárs költeményeihez hasonlíthatjuk; merész asszociációk, a népköltészet hagyományok modern irányzatokkal való ötvözése, stílus- és formagazdagság jellemzi azokat a műveket, amelyeket a szerző a horatiusi idő eltelté után is magáénak vall.

A költő harcos egyénisége Juhan Liivet, a századforduló legkiemelkedőbb észtköltőjét juttatja az eszünkbe. J. Liiv az a költő, aki az örület vádját és valóságát, az önmagára záruló magányt is vállalta, csak hogy felmutathassa az észtköltés néphez és kultúrájához ragaszkodó romantikus-szimbolikus költeményeiben az igazságot, a morális tartást a cári hatalommal és a különböző érdekcsoportokkal lepaktáló tollfogatók között. Nem véletlen, hogy az Ifjú Észtköltés annak idején Liivet választotta példaképének, ezzel is rehabilitálva agyonhallgatott életművét, s az sem lehet az, hogy Rummo két emberöltővel később éppen Liivről írta egyik leghatásosabb gondolati versét, megújítva az óda lehetőségeit:

Liivre gondolva mindig

1.

Talán — talán nem is volt egyáltalán?

Mi volt Ó

hóesés

a tóra

és pihék

olvadása

a tóba

és együvé

fagyásuk ? ...

Fagy. Egy zuhanás

a szürke rezgőnyárfák rácsa mögött

az erdőben. Miért repedt szét

a hideg ég alatt.

2.

Az ám, volt is Ó egyáltalán?

*Igen, volt bizony! — Ó, miként kopogtatja a kakaska
a szívemet belül mint tojánhéjat.*

Már kidüleszti a mellét:

*Igaz volt, bizony volt nekünk olyan emberünk
mocsárban televízióárboc,*

hegyen álló a homokos sikon!

Nem, nem, Te valóban sosem!

A legunottabb hétköznapi szerda nevében —

nem leszel mítosz — Te büszke, nagy!

*Ó már mi vagyunk, s nem tehetünk erről —
így vagy mítosz, te büszke, te nagy.*

Ó már mi vagyunk — kicsiny befagyott tó.

Ó már mi vagyunk — hóikrás remegésben a vízen.

*Egy tavacska, magát óvni igyekszik a befagyástól,
óvni magát és óvni az erdőt, azt, ami él körülötte,
a világot óvni ismétелhetetlen tükrében.*

Egyek vagyunk. Tó az erdőben és erdő a tóban.

Egyek vagyunk. Tó válik hóvá és hó hull tóvá.

Nincs más.

Es egyetlen zuhanás.

Az erdőben vagy a tóban? Fa szíve reped? Jégpáncél?

Mégsem vagy mítosz, te büszke, te nagy,

itt, a hallgatásnak gyásztól szürke

hideg égboltja alatt.

A vers a kötet gondolati magja, a középső ciklusban található, majdnem a közepén. Külön érdekessége, hogy J. Kross válaszverset írt rá: Dal a repülő tórol — ez magyarul is olvasható a már említett antológiában.

A következő nagyobb egységet 55 olyan vers alkotja, amelyek a fordítás és az imitáció határán állnak. Sokat elárul Rummo olvasmányélményeiről,

belső világáról, hogy kik inspirálják erre a játékra: Anhava, Donne, Dylan Thomas, Haavikko, Montale, Puskin, Rózewicz, Saarikoski, Spenser és mások.

E versek születése idején igen erőteljes volt a távol-keleti, különösen a japán költészet hatása. A mikrovilág rajza, a zárt formák kihívása Rummót sem hagyja pihenni. Az 1980-ban megjelenő haiku-válogatásból — *Minden itt e világon*, az észti irodalom legjobbainak alkotásai — most egyik művét idézem:

*Szent Mihály napja
a lép fölött tejfehér
tőzegáfonya*

A kihagyásos technika az észti táj és az észti hagyomány 17 szótagos gyöngyszemévé sűríti az élményt. De lapozzuk tovább a válogatott versek kötetét!

A könyv záróegysége a legutolsó kötet (és az abból kimaradt, a témához kapcsolódó versek) anyaga, amely nem juthatott el mindenkire — ez a válogatás is csak 8000 példányban jelent meg. Nemzedéktársa, Uno Laht szerint költészetében a 70-es évek végén új szakasz kezdődött a puritanizmus és a nyelvi eszmény elioti értelmezésének jegyében. A kötet záróversében, amely érdekes módon cikluscím alá került, az antik szólás nyomán, a hegeli megszűntetve-megőrzés filozófiai formuláját végiggondolva (de Herakleitoszt is megidézzé) az észti táj ábrázolásával fejezi ki sajátos élet- és világfelfogását:

Epilóg: Tempora Mutantur

*Az idők változnak, de akkor mi van?
Vagy mi? Nos, ahogyan valakik valamikor.
A folyó folyik, csak úgy árad,
a homok vele süllyed és emelkedik,
a kavics is sodródik a maga módján
a sziklás alap marad.
Az idők változnak, a víz csak árad
fölött, körül és keresztül,
és egyedül csak
te tudod: mit teszel ezzel.
(Ennyi, amit tudsz.)
Végül egy csodálatos folyóvá válsz te is
tudva-öntudatlan
akarva-akaratlanul
önmagaddal mindig azonos árrá azért,
lehet: más is ugyanígy van ezzel.*

Becsukom a könyvet. A költő, pályatársainak legjobbjaival, Jaan Kaplinskivel, Arvo Valtonnal és másokkal a politikai élet területére lépett: ma nem a versek ideje van. Alakja, arca szikár lett, eltűntek a fiatalság romantikus és neoavantgarde külsőségei, a haja is inkább ősz, mint a hajdani hollófekete. A kötet lezárt egy korszakot, ugyanúgy, mint az 1968-as válogatása (*Költemények 1960—1967*). Azt kívánjuk, hogy az észti megújulás sikerével az észti művészek ismét az alkotással foglalkozzanak — a magyar közönség pedig ismerje meg őket és műveiket.

ÁRPÁS KÁROLY